

بسمه تعالی

مهارت های ارتباطی خانواده ی متعالی با الگوبرداری از سیره ی حضرت زهرا (س)

نفیسه طبرسا^۱

فاطمه کریمی^۲

چکیده:

این مقاله با هدف تبیین مهارت های رفتاری و گفتاری هر یک از اعضای خانواده با الگوگیری از سیره حضرت فاطمه (س) به نگارش درآمده است. پرسش محوری پژوهش آن است که مهارت های ارتباطی در خانواده متعالی با الگوبرداری از سیره حضرت فاطمه (س) کدامند. تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی بوده و روش بکار رفته در این مطالعه اسنادی می باشد. داده های مورد نیاز با استفاده از فیش جمع آوری و در تحلیل داده ها از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. نتایج نشان می دهد که سیره خانوادگی حضرت فاطمه (س) مجموعه ای از مهارت های ارتباطی را در ابعاد رفتاری و گفتاری نشان می دهد که می تواند در سبک زندگی خانواده به کار گرفته شود و آثار مهمی همچون رعایت حقوق، افزایش رضایت مندی در زندگی، تقویت پیوند بین اعضای خانواده و در نهایت تحکیم بنیان خانواده و پیشگیری از آسیب های اجتماعی را به همراه داشته باشد. از شاخص های کلیدی می توان به ابراز محبت و مودت، تقسیم عادلانه مسئولیت ها با تأکید بر ارتباط کلامی، ساده زیستی همراه با همدلی، تقویت معنویت از طریق ارتباط عبادی، تربیت فرزندان صالح با رویکرد ارتباطی، احترام و کرامت متقابل، و ایثار به عنوان مهارت ارتباط غیرکلامی اشاره کرد که در خانه حضرت زهرا (س) به طور کامل تحقق یافته اند.

واژگان کلیدی:

خانواده متعالی، مهارت های ارتباطی، سیره فاطمه زهرا (س)

^۱ طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه تخصصی الزهرا (س) گرگان
^۲ طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه تخصصی الزهرا (س) گرگان

مقدمه:

خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی در اسلام، نقش محوری در تعالی جامعه ایفا می‌کند و سلامت آن بر پایه مهارت‌های ارتباطی مؤثر استوار است. خانواده، به عنوان یک واحد اجتماعی متشکل از والدین و فرزندان، زمانی متعالی محسوب می‌شود که بستری برای رشد و شکوفایی ابعاد حقیقی انسان فراهم کند؛ به گونه‌ای که ضوابط حاکم بر آن، منطقی و مشروط به نتایجی در راستای اهداف الهی از آفرینش انسان باشد. بر این اساس، می‌توان خانواده‌ها را به دو دسته مادی و متعالی تقسیم نمود که خانواده مورد نظر در این پژوهش، در زمره خانواده‌های متعالی قرار می‌گیرد. بی‌شک، یکی از راهکارهای اساسی در استحکام نهاد خانواده، شناخت و به‌کارگیری الگوهای ارتباطی موفق و سرمشق‌های نیکو است. در این راستا، خاندان رسالت، به عنوان والاترین الگو برای جوامع اسلامی، می‌تواند الهام‌بخش مهارت‌های ارتباطی اعضای خانواده در راستای شکل‌گیری یک خانواده متعالی بر اساس سیره حضرت فاطمه (س) باشد.

آشنایی اعضای خانواده با حقوق و مسئولیت‌های متقابل، آن‌گونه که در آموزه‌های اسلامی تبیین شده، و پایبندی عملی به آن‌ها، می‌تواند ضمن نهادینه‌سازی رعایت حقوق در درون خانواده، این مهم را به جامعه نیز گسترش داده و بستری استوار برای رشد و پایداری اجتماع فراهم آورد.

با این وجود، در عصر حاضر، فقدان یا ناکارآمدی الگوهای ارتباطی مناسب خانواده، سبب شده است تا ایفای مسئولیت‌های فردی در خانواده به شکل شایسته صورت نگیرد. این مسئله بنیان خانواده را متزلزل کرده و چالش‌های گوناگونی را پیش روی آن قرار داده است، به‌طوری که سلامت روانی افراد و در نتیجه، سلامت جامعه را به خطر انداخته است. از این رو، پیروی از الگوهای ارتباطی خانواده متعالی، می‌تواند راه‌گشای بسیاری از مشکلاتی باشد که امروزه خانواده‌ها با آن مواجه هستند.

مطالعات متعددی که در زمینه ویژگی‌های خانواده متعالی انجام شده است عبارتند از:

آیت الهی (۱۴۰۳) در کتاب «مهارت‌های خانوادگی در آیینه آیات و روایات» به بررسی آیات و روایات در کسب مهارت‌های گوناگون خانوادگی از انتخاب همسر تا مدیریت برخورد با آسیب‌ها اشاره می‌کند. تاج‌بخش و همکاران (۱۴۰۱) به منظور پایداری و کارآمدی خانواده در جامعه امروز، مؤلفه‌های استحکام‌بخش خانواده را در اندیشه امام

رضا (ع) شناسایی کردند. نتایج پژوهش نشان داد ابعادی مانند تیزی در تشکیل خانواده، ارضای متقابل غریزه جنسی، سلامتی و تندرستی، درک و تأمین نیازهای اقتصادی، فرزندآوری و نگرش مثبت به فرزند، مهارت‌های

خانوادگی و روان‌شناختی و پابندی به حقوق و وظایف خانواده در پایداری خانواده دخیل هستند. جعفری، مطیع و حاجی اسماعیلی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه بین سطح امید به زندگی و نشاط درونی خانواده‌ها با قرائت و انس با قرآن در خانواده متعالی» به بررسی رابطه بین قرائت و انس با قرآن و نشاط درونی خانواده متعالی پرداخته‌اند. پورمحمدی و همکاران (۱۳۹۹) شاخص‌های درونی خانواده را با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استمداد از آیات قرآن کریم بررسی کردند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که محبت، همدلی در خانواده، بیان مشکلات با فرزندان و مشارکت دادن آنها در سختی‌ها، رعایت عفاف و حریم داری در خانواده، خوش رویی و خوش اخلاقی، صداقت و احترام متقابل در محیط خانوادگی از اصول و شاخص‌های مهم در استحکام روابط در خانواده است. افروز (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «خانواده متعالی در سایه حاکمیت عاطفی» به بررسی جایگاه و ویژگی‌های خانواده متعالی در پرتو حاکمیت عاطفی پرداخته است. اخلاقی (۱۳۹۷) در پژوهشی با روش کتابخانه‌ای شاخصه‌های خانواده متعالی در سبک زندگی قرآنی را بررسی و تحلیل کرد. برای تحقق خانواده متعالی، براساس یافته‌های این پژوهش توجه به دو بعد معنوی و مادی الزامی است و افزایش معرفت و تعمیق اعتقادات، توسعه و تعمیق تقوا، تربیت صحیح در خانواده و نظارت بر اعمال راه‌های تحقق شاخصه‌های خانواده پویا و متعالی شناسایی شد. شریعتی (۱۳۹۷) شاخصه‌های خانواده موفق را براساس قرآن و احادیث مورد بررسی قرار داد. براساس یافته‌های این پژوهش، ایمان، مودت و رحمت سه شاخصه اصلی خانواده موفق و نماد خانواده قرآنی دانسته است.

مقدم و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «الگوها و معیارهای تربیتی تشکیل و استمرار خانواده متعالی در فرهنگ رضوی» به بررسی معیارهای تربیتی خانواده متعالی با تکیه بر احادیث رضوی پرداخته‌اند. قهرمانی‌نژاد (۱۳۹۴) مهم‌ترین ویژگی‌های زندگی حضرت زهرا (س) و الگوهای رفتاری و عملی که از سیره و زندگی آن حضرت در دوران مدرن قابل استفاده است را مورد بررسی قرار داد. نتایج پژوهش نشان داد زندگی، مبارزات، رفتار فردی و اجتماعی، شیوه سلوک وی در خانه و خانواده مانند شیوه تربیتی، تعامل با مردم، روشنگری و مبارزه با غاصبان برای دفاع از حریم ولایت و در یک کلام، سیره فاطمی (س)، یکی از نمایه‌های اصلی برای دریافت الگوهای مناسب در سبک زندگی اسلامی در ابعاد مختلف تربیتی، اجتماعی، رفتار فردی و بازتاب‌های مختلف آن است. اسحاقی (۱۳۹۳)

کتاب « سبک زندگی فاطمی (ع) » ، به سبک زندگی حضرت فاطمه (س) در بعد اعتقادی، اخلاقی ، خانوادگی و... می پردازد. با توجه به مطالعات انجام شده ، بررسی متون موجود نشان می دهد که مطالعات پیشین، غالباً بر بعد عاطفی خانواده متعالی متمرکز بوده یا خانواده متعالی را در بستری غیر از سیره حضرت فاطمه (س) مورد بررسی قرار داده اند. از این رو، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سوال اصلی است که مهارت های ارتباطی در خانواده متعالی با الگوبرداری از سیره ی حضرت زهرا (س) کدامند؟ برای پاسخ به این سوال دو هدف را در نظر می گیریم:

۱- مهارت های ارتباطی کلامی در سیره حضرت زهرا (س)

۲- مهارت های ارتباطی غیر کلامی در سیره حضرت زهرا (س)

در ابتدای مقاله به بیان مفاهیم کلیدی این مقاله می پردازیم.

مفهوم شناسی:

۱- خانواده متعالی: خانواده ایست که مهارت های ارتباطی در میان اعضای آن به خوبی شکل گرفته

است .

خانواده از زن ، شوهر و تعدادی فرزند تشکیل می شود. اهمیت این نهاد در آن است که کودک را در شبکه ای از روابط عاطفی، اجتماعی ، تاریخی و تربیتی خاص قرار می دهد و برای کودک میراث فرهنگی به ارمغان می آورد . به او می آموزد که گذشته ای دارد و باید طبق رسوم و سنن خود زندگی کند. آداب معاشرت و قوانین روابط اجتماعی را یاد بگیرد ایدئولوژی خاصی داشته باشد و در صورت لزوم احساسات خود را بروز دهد و یا پنهان نگه دارد. <https://rasekhoon.net/lifestyle/show/1520924>

۲- مهارت های ارتباطی : مهارت های ارتباطی قابلیتی هستند که در هنگام ارسال و دریافت انواع اطلاعات از آنها استفاده می کنیم؛ از نمونه های آن می توان به اظهارنظرهای جمعی، احساسات یا اتفاقاتی که در اطراف مان رخ می دهد، اشاره کرد. مهارت های اجتماعی شامل شنیدن، حرف زدن، مشاهده و همدلی است؛ مهارت ارتباطی همچنین در درک تفاوت نحوه برقراری ارتباط در اشکال مختلف، مانند

فاطمه(س) از رسول خدا(ص) آموخته بود که: هر زنی با شوهر خود مدارا نکند و او را به چیزی بکشاند که قدرت و توان آن را ندارد، هیچ کار نیکی از او قبول نخواهد شد و در حالی خدا را ملاقات خواهد کرد که خداوند بر او خشمناک است.(بحارالانوار ج ۱۰۰ ص ۲۴۴) به جهت شرایط خاصی که در زندگی مشترک و روحیه ی زن و شوهر وجود دارد، تقاضای امری که بر همسر مقدور نیست باعث احساس سرشکستگی و ناتوانی در او می شود که این احساس در حیط زندگی تأثیر مطلوبی ندارد.

۱۲. گوش دادن فعال

توجه به سخنان پیامبر (ص) سیره نشان می دهد که حضرت فاطمه (س) در مواجهه با سخنان پیامبر (ص) نهایت دقت و توجه را مبذول می داشتند ایشان نه تنها به ظاهر کلمات بلکه به مفاهیم عمیق و هدایت گر سخنان پدر گوش جان می سپردند. این امر نشان دهنده ظرفیت بالای ایشان برای درک و فهم معارف الهی بود.

ارائه راهکار و مشورت در برخی موارد حضرت فاطمه (س) در مسائل مهم با پدر خود مشورت می کردند و راهکارهایی ارائه می دادند که نشان از درک عمیق ایشان از موقعیت ها و بصیرتشان داشت. این تعامل فراتر از یک رابطه پدر و دختری صرف بود و به سطحی از همکاری فکری رسیده بود. دلجویی و حمایت عاطفی حضرت فاطمه (س) نه تنها پذیرنده هدایت پدر بودند بلکه در مواقعی که پیامبر (ص) در سختی ها و رنج ها بودند با ابراز محبت و دلجویی تسلی بخش ایشان بودند این نقش حمایتی نشان دهنده عمق پیوند عاطفی و درک متقابل میان این دو بزرگوار است.

نتیجه گیری:

در این پژوهش تلاش کردیم تا با تبیین مفاهیم خانواده متعالی و مهارت های ارتباطی، و سپس تحلیل سیره حضرت فاطمه (س) در این زمینه، راهکارهای کاربردی برای خانواده های امروزی ارائه دهد. مهارت های ارتباطی که در تعاملات ایشان با پیامبر اکرم (ص)، حضرت علی (ع)، و فرزندان ایشان به وضوح دیده می شود - از گوش دادن فعال و گفت و گوی محترمانه گرفته تا همدلی عمیق، صبر در

سختی‌ها، و دفاع از حق در چارچوب اخلاق - همگی الگوهایی جاودانه برای هر خانواده مسلمان و حتی غیرمسلمان هستند. در دنیای امروز که چالش‌های ارتباطی فزاینده است و بنیاد خانواده‌ها گاه با تهدید مواجه می‌شود، مراجعه به این سیره نورانی، نه تنها یک ضرورت، بلکه یک راه نجات است. با الهام از حضرت فاطمه (س)، می‌توانیم روابط خانوادگی خود را از سطح روابط صرفاً مادی و روزمره فراتر برده و به سطحی از تعالی برسانیم که در آن، خانواده، کانون رشد معنوی، استحکام روانی، و سعادت دنیوی و اخروی اعضا گردد.

یافته‌های این پژوهش مؤید آن است که سیره حضرت فاطمه زهرا (س)، نه مجموعه‌ای از توصیه‌های انتزاعی، که الگویی زنده و کاربردی از «هنر ارتباط» در خانواده است. این الگو، مهارت‌های کلامی و غیرکلامی را در خدمت تحکیم پیوندهای عاطفی، تربیتی و معنوی قرار می‌دهد. برای نمونه، «همدلی و ایثار» ایشان تنها به حوزه مادی محدود نبود، بلکه در واقعه «اول همسایه سپس خانه» (طبری، ۱۳۵۶)، به اوج معنوی خود رسید. همچنین «تقسیم عادلانه کار» بر اساس تفاهم، الگویی پیشرو در مدیریت خانواده ارائه می‌دهد که از بروز بسیاری از تعارضات پیشگیری می‌کند.

پیشنهادهای

۱. برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت‌های ارتباطی فاطمی برای زوج‌های جوان.
۲. گنجاندن مفاهیم سیره ارتباطی حضرت زهرا (س) در کتب درسی و برنامه‌های درسی دانشگاهی.
۳. انجام پژوهش‌های میدانی برای سنجش تأثیر آموزش این مهارت‌ها بر کاهش تعارضات خانوادگی.

ومن الله توفیق

ان شاء الله

فهرست منابع:

۱. قران کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی
۲. سید رضی، نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲
۳. طباطبایی، محمد حسین، المیزان، سال ۱۳۷۴، چ پنجم، ج ۱۶، ص ۱۶۶
۴. محمدی ری شهری، شیخ محمد، میزان الحکمه، سال ۱۳۸۴، نشر دارالحديث، ح ۸۸۴۸
۵. خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، تهران، نشر آثار امام خمینی (ره)، سال ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۲۶۷
۶. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، سال ۱۳۶۲، نشر دار إحياء التراث العربی - بیروت - لبنان، ج ۱۰۰، ص ۲۴۴
۷. مجلسی، ج ۴۳، ص ۲۸۱
۸. کلینی، الکافی، سال ۱۴۰۷ق، نشر دارالکتب الاسلامیه، ج ۳، ص ۴۰۹
۹. کلینی، ج ۲، ص ۶۴۳
۱۰. بخاری، صحیح بخاری، سال ۲۳۲ه، ج ۳، ص ۱۳۷
۱۱. طبری، تاریخ طبری، ۱۳۵۶
۱۲. حائری مازندرانی، مهدی، کوکب الدری، ج ۱، ص ۱۹۶
۱۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، نشر موسسه آل البيت، ج ۱۰، ص ۱۴
۱۴. تمیمی آمدی، عبد الواحد، رسولی محلاتی، هاشم، غررالحکم، ص ۴۳۵
۱۵. حسین شیخ الاسلامی، مسند فاطمه الزهرا(س)، قم، سال ۱۳۷۷، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، ص ۲۷۳
۱۶. فرات بن ابراهیم کوفی، تفسیر نفرات الکوفی، سال ۱۴۱۰ق، تهران، موسسه طبع و نشر وزارت ارشاد اسلامی، ص ۵۵
۱۷. احمدی، زهرا. (۱۳۹۶). خانواده در سیره حضرت فاطمه سلام الله علیها. پاسدار اسلام، (۴۲۱)،

۱۸. اخلاقی، نرجس. (۱۳۹۷). شاخصه‌های خانواده متعالی در سبک زندگی قرآنی. مطالعات علوم قرآن (جامعه المصطفی العالمیه)، ۳، ۱۴۹-۱۷۱.
۱۹. پورمحمدی، سیده راضیه، آخوند، سکینه، و اخلاقی، نرجس. (۱۳۹۹). واکاوی شاخص‌های اخلاقی خانواده متعالی در بهبود سبک زندگی از منظر قرآن کریم. بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۷(۵۳)، ۱۲۳-۱۴۶. SID. <https://sid.ir/paper/369277/fa>
۲۰. تاج‌بخش، غلامرضا، سراقی، بهروز، و شیرعلی، اسماعیل. (۱۴۰۱). مؤلفه‌های خانواده پایدار و کارآمد از منظر امام رضا (ع). بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۹ (۶۰)، ۱۰۷-۱۳۳. <https://doi.org/10.22034/init.2021.97887>
۲۱. تیموری، میرزاوندی، و جهانگیر. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر مسئولیت‌پذیری، کارکرد اجتماعی و حل مساله در زنان سرپرست خانوار بهزیستی شهر اهواز. روانشناسی اجتماعی، ۵۴(۷)، ۱۰۳-۱۱۴.
۲۲. شریعتی، مریم. (۱۳۹۷). شاخصه‌های خانواده موفق براساس قرآن و روایات. معارف قرآن و عترت، ۲ (۷)، ۱۰۷-۱۲۸.
۲۳. قهرمانی نژادشایق، بهاء‌الدین. (۱۳۹۴). زندگی و سیره حضرت زهرا (س) به عنوان الگوی سبک زندگی دینی. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۴(۱۵)، ۲۱۹-۲۴۱. SID. <https://sid.ir/paper/243577/fa>
۲۴. کریمی وردنجانی. (۱۳۹۹). بررسی الگوهای تعاملی سالم و ناسالم خانواده (دافعه‌ها و جاذبه‌های ارتباطی) از دیدگاه آموزه‌های دین اسلام در مقایسه با رویکردهای علم روانشناسی. رویکردی نو در علوم تربیتی، ۴(۲)، ۷۷-۹۱.
۲۵. موسوی، ستاره. (۱۳۹۸). نگاهی به الگوهای رفتاری و اخلاقی حضرت فاطمه سلام الله علیها. مطالعات تربیتی و اجتماعی قرآن و عترت، ۲(۳)، ۱۳۲-۱۱۳.
۲۶. نوایی، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). خانواده‌ی الگو در اسلام. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۱۹ (۲)، ۳-۴۰.

۲۷. جباری محمدرضا (۱۳۹۲) سیره اخلاقی و سبک زندگی حضرت زهرا(س) ص ۱۷-۱۴۲

۱. <https://rasekhoon.net/lifestyle/show/15209241>

۲. <https://karboom.io/mag/articles/>

۳. <https://fa.wikifeqh.ir/>